УДК 321.02:796.071.42“1914/1918”

Андрій Сова

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті висвітлено маловідомі сторінки з військової та політичної діяльності провідного діяча українського визвольного руху в роки Першої світової війни професора Івана Боберського (1873–1947). Основну увагу звернено на його участі та ролі в Головній Українській Раді, Загальній Українській Раді, Українській Бойовій Управі, Легіоні Українських Січових Стрільців. Хронологічні межі дослідження охоплюють 1914–1918 рр.

Ключові слова: *Іван Боберський, Головна Українська Рада, Загальна Українська Рада, Українська Бойова Управа, Легіон Українських Січових Стрільців.*

28 червня 1914 р., коли у Львові проходив Шевченківський здвиг з нагоди 100-ліття від дня народження Т. Шевченка, у м. Сараєво (тепер столиця Боснії і Герцеговини) відбулося вбивство спадкоємця австро-угорського престолу Франца-Фердінанда. Це стало приводом до розв’язання Першої світової війни (1914–1918 рр.). Два ворогуючі блоки Антанта (Велика Британія, Франція, Російська імперія) та Центральні держави або Троїстий союз (Німеччина, Австро-Угорщина) розпочали воєнні дії, до яких невдовзі було втягнуто 38 держав із населенням 1,5 млрд осіб (3/4 населення земної кулі) [17; 18]. Від самого початку боїв Галичина стала одним із основних воєнних театрів на сході Європи.

У роки Першої світової війни, яка мала величезний вплив на долю багатьох людей, Іван Боберський, як чимало свідомих українських діячів того часу, з головою поринув у вир національно-визвольної боротьби українського народу. 2 серпня 1914 р. він разом із Костем Левицьким, Михайлом Павликом, Миколою Ганкевичем, Степаном Бараном, Миколою Балицьким, Іваном Кивелюком, Миколою Лагодинським, Михайлом Лозинським, Теофілем Мелепем, Володимиром Темницьким, Кирилом Трильовським, Володимиром Старосольським, Льонгином Цегельським став творцем Головної Української Ради (ГУР) у Львові [22, с. 3]. У компетенцію цієї

міжпартійної організації українців Австро-Угорської імперії, яка була створена з представників трьох галицьких партій Української національно-демократичної партії (УНДП), Української радикальної партії (УРП) та Української соціал-демократичної партії (УСДП), входило створення українських військових формувань та визначення загального напряму української політики в роки Першої світової війни, а також необхідність побудови незалежної держави на всій українській етнічній території. Наддніпрянська Україна в ГУР була представлена членами Союзу Визволення України.

6 серпня 1914 р. ГУР прийняла "Універсал" ("Універзал") в якому зазначалося між іншим таке: "Головна Українська Рада до всего Українського Народу! Гряде великий час, вибила слушна година! Здіймаєть ся пожежа війни, в якій тріснуть кайдани, що давили поневолені народи. В сій пожежі куєть ся будучність України! Настав слушний час, день нашого воскресення. В сей час український нарід кличе синів своїх до бою за волю України. В сей час нема жертви, яка для нас могла би бути за велика. В сей час одноцілі є наші думки і бажання, однодушні та тверді мусять бути наші діла. Однодушним рішенєм Головна Українська Рада з'єднала начальні управи всїх доси в нас істнуючих стрілецьких і руханкових організаций в Українську Боєву Управу. Українська Боєва Управа стає одинокою старшиною організації українських добровольців, яка одержує назву Українських Січових Стрільців. В її руки зложила Головна Українська Рада верховну владу над Українськими Січовими Стрільцями, а від Тебе Український Народе, жадаємо карности і послуху. [...] Тепер або ніколи добудемо собі волю! Тепер або ніколи виборемо собі свободу! Або станемо панами своєї землї, або полишимо ся на далї в чужім ярмі. В тім вага хвилї, що самі можемо рішати про свою долю та власними руками добувати можемо собі свободу. Від нашої готовности, від наших діл, від нашого завзятя і нашої сили залежить тепер наша будучність. Тому кличемо до тебе, Народе: До зброї! З оружєм в руцї зміримо ся з віковічним нашим ворогом, з царизмом! З оружєм в руцї постоїмо за наші права, честь і будучність! Стрічаймо великий час, як яло ся Великому Народови! Нехай же через весь край котить ся наш поклик! Нехай пориває з собою всїх, і тисячі нехай станутъ в ряди Українських Січових Стрільців! Бо пора се великая єсть! У завзятій, важкій боротьбі Ми поляжем, щоб славу і волю і честь! Рідний Краю здобути Тобі!" [4, 22]. Підписали "Універсал" також члени Української Бойової

Управи. Від секції акції: начальник – Теодор Рожапковський, заступник начальника – Дмитро Катамай, члени: д-р Михайло Волошин та Михайло Ґеник; від секції організації: голова – д-р Кирило Трильовський, заступник голови – д-р Степан Шухевич, члени: д-р Кость Бірецький, Іван Боберський, Дмитро Вітовський, Сень Горук, Володимир Темницький. Організаційна секція, в яку входив Іван Боберський, займалася мобілізацією добровольців, матеріальним забезпеченням Легіону УСС та проводила адміністративну роботу [7, с. 27].

Іван Боберський був членом ГУР до травня 1915 р. 5 травня 1915 р. ГУР було перетворено в Загальну Українську Раду (ЗУР). Такий крок був зумовлений процесом консолідації українських політичних організацій земель, які перебували у складі Російської та Австро-Угорської імперій. До складу ЗУР увійшов 21 представник від Галичини (Степан Баран, Володимир Бачинський, Іван Боберський, о. Тит Войнаровський, Іван Кивелюк, Кость Левицький, Євген Олесницький, о. Степан Онишкевич, Василь Панейко, Льонґін Цегельський, Сидір Голубович, Олександр Колесса, Лев Левицький, Євген Петрушевич, Лев Бачинський, Ярослав Весоловський, Микола Лагодинський, Іван Макух, Осип Назарук, Кирило Трильовський, Микола Ганкевич, Теофіль Мелень, Володимир Старосольський, Володимир Темницький, Юліан Бачинський), 7 від Буковини (Осип Безпалко, Микола Василько, о.Теофіл Драчинський, Антін Лукашевич, Омелян Попович, Ілля Семака, Володимир Ясеницький), а також 3 члени Союзу Визволення України (Володимир Дорошенко. Всеволод Козловський, Олександр Скоропис-Йолтуховський, пізніше, замість двох останніх Мар'ян Меленевський і Андрій Жук) [19, с. 363]. Успішність діяльності ЗУР забезпечували п'ять секцій: 1) правно-політична; 2) економічна; 3) культурна; 4) пресова; 5) еміграційна [19, с. 363]. Справи Українського Січового Стрілецтва й надалі вела Українська Бойова Управа. Правно-політична секція провела цілий ряд важливих засідань та доповідей, готувала звернення, які стосувалися українського народу Австро-Угорської та Російської імперій. Економічна секція за підтримки товариства "Сільський Господар" проводила господарську відбудову Галичини. Еміграційна секція разом з "запомоговим комітетом" дбала про долю воєнних емігрантів. До компетенції культурної секції входило відстоювання культурних інтересів українського народу. Цьому

також сприяла Загальна культурна Рада. Пресова секція, на жаль, не встигла розгорнути активну діяльність.

Загалом, ЗУР ставила за мету відстоювати інтереси не лише галицьких українців, а й усієї української нації. У документах ЗУР неодноразово зазначалося про необхідність "указувати головні лінії в економічних і культурних справах українського народу австрийської України" [19, с. 361]. Кінцевою метою цієї політичної організації була побудова соборної самостійної України. Будучи членом ЗУР, Іван Боберський активно працював аж до втрати впливів цієї організації на український політичний рух. Це сталося 4 листопада 1916 р. після проголошення Австро-Угорщиною створення польського королівства та широкої автономії Галичини з політичною перевагою для поляків [11].

При ГУР створено військову колегію у складі Теодора Рожанковського, Михайла Волошина, Степана Шухевича і Дмитра Катамая. 3 серпня 1914 р. колегія отримала назву "Генеральний Штаб". Австрійська влада не дозволила використання цієї назви. Тому її перейменували на Українську Бойову Управу (УБУ), яка стала організаційним та координаційним центром Легіону Українських Січових Стрільців (УСС) [7, с. 27]. На прохання Кирила Трильовського упродовж 3–5 серпня 1914 р. до УБУ введено нових членів та поділено на дві секції. До неї ввійшли представники ГУР, Українського Січового Союзу і "Сокола-Батька": секція акції: начальник – Теодор Рожанковський, заступник начальника – Дмитро Катамай, члени: д-р Михайло Волошин та Михайло Ґеник; від секції організації: голова – д-р Кирило Трильовський, заступник голови – д-р Степан Шухевич, члени: д-р Кость Бірецький, Іван Боберський, Дмитро Вітовський, Сень Горук, Володимир Темницький [22, с. 3]. 7 серпня 1914 р. УБУ опублікувала звернення "До українського народу", в якому містився заклик вступати в лави УСС. У ньому зазначалося: "Відповідно до маніфесту Головної Української Ради з дня 6 серпня 1914 р. видаємо до всеї української суспільности отсе оповіщенє. Всї істнуючі українські стрілецькі організациї лучать ся в одну спільну організацию під назвою: "Українські Січові Стрільцї" [...]" [20]. У серпні 1914 р. УБУ перебувала у Львові, а з початку вересня у Відні. В 1914–1917 рр. її очолював Кирило Трильовський, а з 1917 р. – Степан Смаль-Стоцький [1, с. 53].

Членами Бойової Управи УСС в різні роки були К. Білецький, І. Боберський, Д. Вітовський. В. Темницький, С. Горук, Д. Катамай,

С. Шухевич, В. Сінгалевич, Т. Рожанковський та ін. Будучи членом УБУ, Іван Боберський проводив титанічну працю, брав участь в вирішенні різних важливих питань: однострої, українські військові підручники тощо. Наприклад, 2 серпня 1914 р. на засіданні УБУ жваво обговорювалася назва української військової формації. Іван Боберський обстоював назву "Українські Стрільці", бо "Січові", на його думку "нічого не говорять чужим народам. Що це є: Січовер Шютцен? Українніше Шютцен розуміти можна зараз" [8]. В ході дальшої дискусії Іван Боберський, будучи головою "Сокола-Батька", обстоював думку, що в назві мусить бути слово "Сокіл" або "сокільські", оскільки більшу частину стрілецтва творять члени сокільських товариств. Кирило Трильовський, як голова товариства "Український Січовий Союз", натомість, виступав із тим, щоб у назві фігурувало "Січ" або "січові". Повстав проект щоби стрільців назвати "Січові Соколи" або "Сокільські Січі". Однак з цим не погодився Кирило Трильовський [28, с. 33]. У результаті дискусії було обрано назву "Українські Січові Стрільці" [7, с. 28].

Із створенням Легіону УСС гостро стояла проблема забезпеченням його усім необхідним. Іван Боберський, як віддана справі людина і скарбник УБУ, докладав усіх зусиль щоб належним чином виконати це та інші завдання. В його записках з того часу зафіксована сума видатків на Легіон УСС 40 тисяч корон. За ці гроші купували "харчі, баняки, їдунки, солому, однострої, черевики, ремені до крісів". Траплялося так, що зібраних коштів не вистарчало для покриття всіх потреб армії. Тому часто Іван Боберський давав гроші із своєї кишені [3; 5; 7, с. 33]. Також фінансово він допомагав стрільцям. Наприклад, яскравий епізод про це зафіксований у його записнику: "8.VIII.1914 р.: харч для стрільців в Гаях в дні 9/8 і 10/8 (Ст. Фенюк підняв) 120 корон. Я дав свої гроші. І. Боберський" [3, с. 6].

Важливими у вишколі УСС були військові підручники та література. Іван Боберський хотів щоби в Легіоні УСС створили "Український військовий кружок", метою якого було продукування української військової літератури. З цією метою він закупив понад десять фахових підручників іноземних армій того часу і надіслав їх Грицю Коссаку. Однак з цієї ініціативи практично нічого не вийшло. Максимум на що спромігся Легіон УСС – випуск українського підручника Богдана Гнатевича про ручну гранату [1, с. 25].

З 1915 р. УБУ УСС займалася в основному пропагандистською, видавничою і харитативною діяльністю. При Бойовій Управі діяла Пресова Кватира. Її створення підтримав І. Боберський. Завдяки йому з фондів УБУ виділялися всі необхідні кошти для нормального функціонування Пресової Кватири. До її роботи було залучено Юліана Буцмапюка, Михайла Гайворонського, Лева Ґеца, Миколу Голубця, Василя Дзіковського, Івана Іванця, Романа Купчинського, Осипа Куриласа, Лева Лепкого, Антіна Лотоцького, Теодора Мойсейовича, Осипа Назарука та інших письменників, журналістів, митців [14]. Управа видала низку публікацій про УСС, влаштовувала виставки, збирали світлини, документи, мистецькі й літературні твори про стрільців. Поза тим вона до кінця війни залишалася політичним представництвом УСС.

У 1914 р. у Відні створено "Український Жіночий Комітет помочі раненим". Члени комітету піклувалися пораненими та хворими стрільцями, привозили їм книжки, часописи, молитовники, помагали фінансово. Цю організаційну структуру Іван Боберський називав "Жіночий Комітет гостинців-любистків" [7, с. 50–51].

Упродовж Першої світової війни до УБУ звідусіль потрапляла інформація та різні матеріали про діяльність УСС. Іван Боберський сам неодноразово приїжджав до місця постою УСС. Зокрема багатьом стрільцям запам'яталося Різдво 1915 р. [6; 16]. Зібрані матеріали він скрупульозно опрацьовував. Після перегляду, Іван Боберський розподіляв інформацію до різних часописів: "Діло", "Свобода", "Світ", "Вісник Союзу Визволення України" та ін. Частина матеріалів з'явилася у виданнях УБУ. Завдяки Іванові Боберському світ побачили "Наші Стрільці в рік по Шевченківськім здвизї 28. червня 1914." (Накладом Української Боєвої Управи, Відень, 28 червня 1915 р., бібліотека УБУ, ч. 1), "Збірник пісень УСС" та ін. У виданні "Наші Стрільці в рік по Шевченківськім здвизї 28. червня 1914.", яке було першим виданням, присвяченим описові бойової діяльності Легіону УСС, Іван Боберський написав та підготував до друку такі матеріали: 1) "В Карпатах", с. 19–32, криптонім Бб; 2) "Головна става в Климци [оповідання четаря Карат-го. 9.03. записав І. Боберський]", с. 61–73, криптонім І. Б-кий; 3) "Зі звідів в Галичину [спогади стрільця з сотні К. Ґутковського записав І. Боберський]", с. 78–81, криптонім Бб; 4) "На Плїшці [оповідання десятника Дом-го записав І. Боберський]", с. 82–86, криптонім Оеи. Видання вийшло на 112 сторінках з 65 фотографіями, 1 картою, 2

мелодіями пісень [15]. Крім того, з ініціативи Івана Боберського УБУ видавала відзнаки, польові листівки, поштові марки та пропагандивні наліпки, з метою збору коштів до Скарбу УСС. Польові листівки УСС, наклад яких становив 1 мільйон примірників!, стали дієвим засобом популяризації політичних ідей і завдань Легіону [10, с. 20–21]. Вони набули широкого розповсюдження серед січового стрілецтва. Про "Співапик УСС" у своєму щоденнику Іван Боберський зазначав: "Ніхто не має охоти написати оцінки про співаник У. С. С. Не хочу сам писати, бо ж я його укладав. [...] В співанику є 128 сторінок, 83 пісень, 69 образців. [...]. Закінчує співаник моє кінцеве слово з підписом ОЕИ, це є самозвуки з мого назвища "Боберський". Опісля слідує спис всіх пісень. Мого назвища нема тут ніде, так що покупець читає лишень, що співаник вийшов заходом "Артистичної горстки У. С. С." і накладом "Центральної Управи У. С. С.". "Боєва Управа" перемінила свою назву 1917 р. на "Центральну Управу". По д-рі Кирилі Трильовськім обняв провід д-р Степан Смаль-Стоцький. По середині сторони 2 випечатаний клич: "Не плачем, а мечем". ОЕИ" [1, с. 50–53].

Іван Боберський працював в "Артистичній горстці", збираючи документи, фотоматеріали та спогади про діяльність УСС. Про те як він скрупульозно записував спогади стрільців зафіксовано у розповіді Луки Гранички, яка вийшла друком у "Літописі Червоної Калини" 1929 р. [5]. Завдяки Іванові Боберському зібрано унікальний архів, який містив близько 3000 світлин з життя українських добровольців. Ось що з цього приводу писав він у своєму "Щоденнику": "Для світливців написав я осібний правильник, щоб знали свої права й обов'язки й уміли удержати "світлинне поготівля". Потрібні є світлини для видавництва, щоб вої Легіону перейшли в будучі часи і дали заохоту українській молоді. Скляні плити із знімками привозили світливці до "Боєвої Управи" у Відні і побирали там через мене все, що потребували до роблення світлин. Дотепер назбиралось понад вісімсот світлин. Один [Теофіл] Мойсеович, що дописує на плитах дату і початкові букви свойого імени. Другі цього не роблять. Не можуть навикнути. Світлина без дня, місяця і року тратить на вартости. Знимок з дійсних боїв бракує. Тяжко наражатись на смерть ворожих куль, щоб придбати знимки з наступу свого або ворожого війська. Рукопашного бою не зловив ніхто. Треба би йти до штурму не з крісом, але з світлинним приладом. Замало маємо сміливців, а також замало малярів і письменників" [1, с. 25]. На думку Степана Гайдучка "колиб не він (І. Боберський. – *А. С.*), то нині не булоб протоколів з засідань Боєвої Управи. Бо хоч мала вона секретаря, не

писалися протоколи. Остало то, що для себе списував приватно, [Іван] Боберський. Інтензивно попрацював над уладженням українського відділу на воєнних виставах у Відни, які також не мало причинилися до обзнайомлення чужинців з нашою справою" [2, с. 39].

Документи Легіону УСС та воєнні пам'ятки зібрані у Відні зусиллями Івана Боберського неодноразово експонувалися у Відні та Львові [1, с. 14–55]. Багатьом запам'яталася стрілецька виставка у Відні впродовж 22 жовтня – 17 листопада 1917 р., величезних зусиль до організації якої доклав саме Іван Боберський [1, с. 14; 7, с. 312–313; 21, с. 189]. З 15 вересня до 31 жовтня 1918 р. подібного плану виставка відбулася у Львові в Національному музеї по вул. Мохнацького (тепер вул. М. Драгоманова). За 47 днів її відвідали 2028 осіб [1, с. 11, 54]. Ці та інші заходи давали можливість ознайомити широку громадськість з національно-визвольною боротьбою українського народу в роки Першої світової війни. Згодом ці документи лягли в основу Музею історико-воєнних пам'яток НТШ у Львові.

Упродовж Першої світової війни Іван Боберський вів активну переписку з багатьма провідними громадськими, політичними, культурними та військовими діячами того часу: Дмитром Вітовським, Сенем Горуком, Іваном Коссаком, Левом Лепким, Вячеславом Липинським, Теодором Рожанковським, Ольгою Підвисоцькою, Володимиром Старосольським, Оленою Степанів, Олександром Тисовським, Степаном Томашівським та ін. [9; 12; 13; 24; 25]. Епістолярна спадщина Івана Боберського того часу, на жаль, ще не стала об'єктом грунтовного наукового вивчення.

У 1918–1919 рр., під час польсько-української війни, Іван Боберський був референтом пропаганди "Письменичого Відділу" у Державному Секретаріаті Військових Справ ЗУНР [27, с. 72]. Нагадаємо, що останній очолювали полковник Дмитро Вітовський з 9 листопада 1918 р. до 13 лютого 1919 р. та полковник Віктор Курманович з 16 лютого до 9 червня 1919 р. Завдяки Іванові Боберському створено українську військову термінологію, однострій для УГА, топографічні карти (нариклад, залізниць Західної Області УНР), зроблено перші кроки для заснування військового картографічного інституту [23; 26, с. 116]. Особливої ваги І. Боберський надавав географічним картам. На його переконання: "Карта України пекучо потрібна, щоб освідомити найширші верстви, як далеко сягають границі земель, де живуть українці" [1, с. 17]. Він також редагував часопис "Вісник Державного Секретаріату Військових Справ" та ін. [1, с. 12–13].